

## KIRGIZLARDA HAYVAN KESİMİ VE İKRAMI SIRASINDA YAPILAN BAZI ÖRF-ÂDETLER<sup>1</sup>

Mayrambek OROZOBAYEV<sup>2</sup>

### Özet

Bir halkın kültürel değerleri onun yaşam tarzını, tarihsel gelişimini etkilediği gibi, aynı zamanda onun benimsediği yaşam tarzı da kendine özgü bir kültürel yapının oluşum sürecine katkı sağlar. Bunun dünyada pek çok örneği görülmektedir. Günümüzde en eski Türk boylarından olan Kırgız Türklerinin kültürel değerleri üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda da bunu görüyoruz. Örneğin, Kırgız sözlü edebiyat ürünleri olarak değer kazanan pek çok eserin, onların asırlardır benimsediği göçebelik yaşam tarzıyla doğrudan ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca geleneksel inancı ve bu inanç sistemleri çerçevesinde kalıplaşan örf-adet ve gelenek-göreneklerinde de hep göçebelik yaşam tarzına ve başlıca uğraşları olan avcılık ve hayvancılık mesleğine göre şekillenmiş unsurlar göze çarpmaktadır. Bunlar sadece Kırgızların değil, genel Türk halklarının kültür tarihine, geçmişine ışık tutan çok önemli unsurlardır. Günümüzde Türk kültürünün temelini teşkil eden geleneksel Türk inancı üzerinde eskisine göre daha çok araştırma yapılmakta olduğu bilinse de henüz bu çabalar istenilen seviyeye ulaşmış değildir. “Kırgızlarda Hayvan Kesimi Ve İkramı Sırasında Yapılan Bazı Örf Adetler” başlıklı bu makaleyi hazırlamaktaki amacımız, bugüne kadar henüz araştırılmamış önemli bir konuyu ele alarak söz konusu çabaların amacına ulaşması için bir katkıda bulunmaktır. Bilindiği üzere Türk halklarında kurbanlık ya da adak hayvanı ve onun özellikleri (türü, rengi, cinsi, yaşı vs.) ile ilgili eski çağlardan beri gelen pek çok inanç unsuru vardır. Örneğin, Eski Türk boylarında gerçekleştirilecek törenin amacına göre genellikle boz kısırak, beyaz koyun ya da sarı oğlak kestikleri bilinmektedir. Bu gelenek Kırgızlarda halen devam etmektedir. Ancak bu çalışmada Kırgızlarda hangi amaçla kurban kesildiği değil, günlük hayatta bir hayvan kesimi sırasında ve onun etini ikram ederken uygulanan bazı örf-adetler ve inanışlar ele alınmış ve bunların anlamını, çıkış kaynağını tespit etmeye çalışılmıştır. Örneğin, kesilen koyunun pişmiş etini misafirlere ikram ederken Kırgızlar koyunun kafasını da ikram ederler, ancak sol kulağını ev sahibi kendisi kesip alır. Bu ne anlama gelir? Çalışmamızda işte bunun gibi birkaç uygulama ve örf-adetler ile ilgili soruların yanıtı aranacaktır.

**Anahtar kelime:** Kırgız, kültür, hayvan kesimi, inanç, inanış

### MANNERS AND CUSTOMS BY THE KYRGYZ DURING THE CUTTING AND OFFERING OF ANIMALS

#### Abstract

The cultural values of a community affects their lifestyle and historical development, but at the same time it contributes to the adopted lifestyle's formation process of a unique cultural structure. Many examples can be seen in this world. We see this as a result of

<sup>1</sup> Bu makale 18-21 Mart 2014 tarihinde Niğde Üniversitesinde düzenlenmiş olan “I. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu”nda sözlü olarak sunulan bildirinin yeniden gözden geçirilerek genişletilmiş halidir.

<sup>2</sup> Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, e-posta: m.orozobaev@gmail.com

researches made about the cultural values of Kyrgyz Turks, who are the oldest Turkish tribe nowadays. For example, it is understood that many works appreciated as Kyrgyz oral literature products is directly associated with their nomadic lifestyle embraced for centuries. In addition, elements shaped according to the nomadic lifestyle and hunting and farming occupations stand out in manners-customs and traditions stereotyped within the framework of traditional beliefs and this belief systems. These are not important elements of only the Kyrgyz cultural history but the cultural history of the Turkish people in general. Although it is known that researches are made on the traditional Turkish belief forming the basis of the Turkish culture today, these efforts have not reached the desired level yet. Our aim in preparing this article titled "Manners and Customs by the Kyrgyz during the Cutting and Offering of Animals" is to contribute to achieve the objective of the efforts by addressing an important issue that has not yet been researched. As is known, there are a number of beliefs in the Turkish communities from the ancient times associated with sacrificial animals and its properties (type, color, sex, age, etc.). For example, it is known that grey mare, white sheep or yellow goat would be sacrificed according to the purpose of the ceremony in the old Turkish tribes. This tradition still continues in the Kyrgyz people. However, some customs and beliefs implemented during the cutting and offering of animals and their meaning have been discussed and output source has been tried to be determined in this study rather than why the Kyrgyz sacrifice. For example, Kyrgyz serves the head of a sheep slaughtered while offering its meat, however the left ear is kept by the host. What does this mean? In our study, a number of applications and customs like this will seek answers.

**Key Words:** Kyrgyz culture, animal slaughtering, faith, beliefs

## 1. Giriş

İnsanlık tarihindeki en eski mesleklerden olan avcılık ve hayvancılık geleneği günümüzde de önemini korumaya devam etmektedir. Özellikle asırlardır konar-göçer hayat tarzını benimsemiş toplumlarda bu meslekler göçebe kültürünü şekillendiren bir değer niteliğindedir. Göçebelerin yaşadıkları çadırlarından tutun, kullandıkları araç-gereçler, eşyalar, üzerine giydikleri kıyafetleri, müzik aletleri, tedavi malzemeleri, yiyecek-içeceklerine kadar hemen hemen her şeyin hayvancılıkla ilişkili olduğu görülmektedir. Göçebeler evcilleştirdikleri ya da av olarak kullandıkları hayvanların tüm özelliklerinden: gücü, eti, sütü, derisi, yünü, kemiği, boynuzu, tırnağı ve diğer organlarından en iyi şekilde yararlanmaya çalışmışlardır. Ayrıca bu çabalar sonucu bir zamanlar göçebe Türklerde hayvancılık mesleği ve buna dayalı olarak dericilik, kemik, sofrası, misafir ağırlama kültürlerinin gelişerek zirveye ulaştığı anlaşılmaktadır. Ancak günümüzde bu kültürel değerlerin değişen yaşam şartları, inanç ve düşünceler nedeniyle unutulmaya başladığı da bir gerçektir. Bundan dolayı eskiden nedeni herkes tarafından bilinen hayvancılıkla ilgili yapılan bazı örf ve adetler henüz varlığını korumasına rağmen günümüzde artık bunların uygulanış nedenlerini anlamak güçtür. Hâlbuki kuşaktan kuşağa aktarılarak bu günlere gelen bu kültürel öğeler, geçmişte mutlaka belirli gereksinimlere yanıt vermiş anlamlı öğelerdi. Belki de bunlar toplumun kültür tarihiyle ilgili karanlık sayfalarına ışık tutmaya yarayan önemli işaretlerdir. Burada bu mevzu, makalemizin

ana konusu olan Kırgızlardaki hayvan kesimi ve ikramı sırasında uygulanan bazı örf ve adetler çerçevesinde değerlendirmeye çalıştık.

## 2. Hayvan Kesimi Sırasında Yapılan Bazı Örf-Adetler

En eski Türk boylarından olduğu bilinen Kırgızlar günümüzde her vesileyle hayvan keserler. Kırgızlarda hayvan, kimi zaman Tanrıya yakarış, ata ruhlarını anma, sevap kazanma, çeşitli hastalıklardan kurtulma, doğum, ölüm, anma törenleri, mezar ziyareti, bereket dilekleri, bayramlar gibi durumlarda kurban niyetinde kesilirse, kimi zaman da toy-düğün, şölen, misafir ağırlama, konu-komşuların, toplumdaki itibar sahibi insanların duasını alma, kışlık et temini, başlatılan yeni bir işin hayırlara vesile olması vd. amaçlarla kesilir. Özellikle anma törenlerinde ve misafir ağırlarken hayvan kesmemek çok büyük ayıptır. Günümüzde yaygın kullanılan *Konok* “toybodum” *debeyt*, “*soybodu*” *deyt*, “misafir doymadım demez, kesmedi der” (İbragimov, 2008, s. 392), *Kono catpay kepke toyboyt, koy soyulbay etke toyboyt* “(Misafir) gecelemeden söze doymaz, koyun kesilmeden ete doymaz” (İbragimov, 2008, s. 391), *Erdik kılıp koy soydu, ittik kılıp töş tarttı* “Mertliğini göstererek koyun kesti, ancak köpeklik edip göğüs kemiğini ikram etti” (İbragimov, 2008, s. 624) vs. gibi atasözleri ve kalıplaşmış ifadeler bu durumu daha da iyi özetlemektedir.

Kesilen hayvanlar da genellikle yukarıdaki amaçlar doğrultusunda ve o anki imkânlarla göre at, inek, koyun, keçi, deve ve bazen de manda şeklinde değişebilir. Ayrıca bu hayvanların türüne, cinsine, kesim amacına göre belirlenmiş ve asırlardır kalıplaşmış çok sıkı kesim kuralları vardır. Örneğin, hayvan keserken her kemik parçasının kendine ait etini diğer kemiklerin etleriyle karıştırmamak, kaydırmamak, kaburga, göğüs, boyun ve omurga kemiklerini birbirlerinden doğru ayırmak, kemiği kırmamak vd. gibi. Kırgızlarda özellikle her vesileyle en çok kesilen hayvan koyundur. Bu nedenle burada koyun kesimi ve ikramı sırasında yapılan adetlerin bir kısmını gözlemlerimize ve Turdubübü Karasart Kızı (2004), Kaçkınbay Ömüraliyev (2011), Sultangazı Düyşeyev (1994) adlı kaynak kişilerin anlattıklarına ve D. Moldokulova'nın *Kırgızdardın Saltık Cürüm-Turum Madaniyatı* (2016) başlıklı çalışmasına dayanarak şu şekilde sıralayabiliriz:

- a) Hayvan kesmeden önce orada bulunan herkesin kibleye bakarak dua etmeleri;
- b) Kesilen hayvanın bir parça eti sahibi ya da sahipleri tarafından yenmeden, onun tadına bakılmadan kanının veya herhangi bir küçük parçasının başka kimseye (köpek, kedi ya da yabancı birisine) verilmemesi (Moldokulova, 2016, s. 81);
- c) Koyun ya da keçi kesilirken göğüs boşluğunun iç tarafının alt kısmında bulunan ince kıkırdaklı çıkartıp evin ya da ahırın ahşap tabanına ya da duvara vurma âdeti<sup>3</sup>;
- d) Kesilen hayvan dişiye ve kesim sırasında gebe olduğu anlaşılırsa rahminin ağız kısmının üzerine herhangi bir bitki sapı koyup onunla birlikte kesilip alınması.

Bu örf ve adetleri genel halk bilimi ve folkloru açısından şu şekillerde değerlendirmek mümkündür:

<sup>3</sup> Bk. Estebesov, M. A. <http://bizdin.kg/книга/кой-союунун-үлүттүк-ыкмасы/>

a) Hayvan kesmeden önce orada bulunan herkesin kesim amacı doğrultusunda *bata kılıu* “dua etmeleri, yakarıшта bulunmaları” çok ilkel çağlardan beri gelen insanın doğal ihtiyaçları, istekleri doğrultusunda şekillenen ve gelişen temel inanç unsurudur. Bu duaların içeriğinde genellikle şu ifadeler yer alır:

<i>Köktö Teñir kübö,</i>	Gökyüzünde Tanrı şahit,
<i>Cerde Kıdır kübö,</i>	Yerde Hızır (a.s.) şahit,
<i>Aça tuyaktuu aksarbaşıl malım elen.</i>	Çift tırnaklı helal (kurbanlık) hayvanım idin.
<i>Sende cazık cok,</i>	Senin günahın yoktur,
<i>Mende azık cok.</i>	Benim de yiyeceğim yoktur.
<i>Ak tilekke bağıştadım...</i>	İyi dileklerim uğruna bağışladım... (Alımbekov, 2013)

Ancak bu yakarış esnasında kibleye doğru bakmaları bilindiği üzere İslamî bir adettir.

b) Kesilen hayvanın bir parça eti sahibi ya da sahipleri tarafından yenmeden, onun tadına bakılmadan kanını veya herhangi bir küçük parçasının başka kimseye (köpek, kedi ya da yabancı birisine) verilmemesinden ise toplumun kendine değer verdiği, kendi kısmetine sahip çıktığı anlaşılmaktadır (Moldokulova, 2016, s. 81).

c) Koyun ya da keçi kesilirken göğüs boşluğunun arka tarafının alt bölümünde bulunan ince kıkırdağı çıkartıp evin ahşap tabanına ya da duvara vurma âdeti ve vururken eğer sütuna ya da duvara yapışırsa “ev sahibinin oğlunun tayı yürük olacakmış” demelerinin kaynağı henüz tespit edilememiştir. Adeta eski bir falcılık türünün kalıntısı olduğu düşünülen bu âdet günümüzde Kırgızlar arasında çok yaygın görülmektedir.

d) Kesilen hayvan dişiyse ve kesim sırasında gebe olduğu anlaşılırsa rahminin ağız kısmının üzerine herhangi bir bitki sapı koyup onunla birlikte kesilip alınması da bir nevi helalleştirme yöntemi olarak algılanmaktadır. Ancak bu âdetin kaynağını İslam diniyle ilişkilendirmek güçtür. Kırgızlarda bitki sapıyla ilgili buna benzer çeşitli adet ve uygulamalar da vardır. Örneğin, Kırgızcanın deyimler sözlüğünde *Başına çöp sındıruu* “(düz çev.) Kafasının üzerinde bitki sapını kırmak” (Osmonova, Konkobayev ve Caparov, 2001, s. 92) kalıplaşmış ifadesi bulunmaktadır. Kafasının üzerine bitki sapını kırma âdeti eskiden birisi kendisinden beklenmedik bir işi başardığında uygulandığı düşünülmektedir. Bunun dışında halk hekimliğinde bitki ya da saman sapını gözün etrafına dokundurarak bazı göz hastalıklarını tedavi ettikleri de bilinmektedir. Burada toplumla bitki ve hayvan arasındaki dinsel ve büyüsel ilişkinin olduğu düşünülmektedir. Bu ilişki, çeşitli mitolojik unsurlarla desteklenip kuşaktan kuşağa aktarılarak bu günlere ulaşmış olabilir.

### 3. Kesilen Hayvanın Eti İkrâm Edilirken Yapılan Bazı Örf-Adetler

Kırgızlar kestikleri hayvanı yukarıda belirtildiği üzere kesim kurallarına göre kemiklerini parçalara ayırırlar. Bu parçalara *cilik* “değerli kemik” denir ve her *cilik*’in de kendi

ismi ve statüsü vardır. “Kesilmiş hayvanın iki ön ayağının tamamına *kol cilik* ve iki arka ayağının tamamına da *san cilik* adı verilir. *Kol cilik* denilen ön ayağında *dalı* (kürek kemiği), *küñ cilik* (omuz kemiği) ve *kar cilik* (önkol kemiği) adı verilen üç büyük *cilik* bulunur. Hayvanın *san cilik* denilen arka ayak kısmında ise *cambaş* (yanbaşı, kalça), *kaşka cilik* (uyluk kemiği) ve *coto cilik* (kaval kemiği) bulunur. Hayvanın her iki ayağında bulunan üçer büyük kemik parçası, toplam 12 adet *cilik*’i oluşturur ve bunlara *baş*, *uç* ve *sübö* adları verilen diğer kısımlar eklenerek bütünü, misafirlere ikram edilecek *ustukan*’a, yani değerli et parçalarına dönüştürülür” (İsakov, 2011, s. 27). Burada bu şekilde parçalanıp kazanda kemiğiyle beraber haşlanarak pişirildikten sonra ikram edilen *ustukan*ların da misafirlere rastgele dağıtılmadığını da belirtmek gerekir.

“Et piştikten sonra büyük tabaklara konularak sofraya getirilmesi, belli bir tertip çerçevesinde misafirlere ikramı ve yenmesi de dikkate değer bir husustur.” (İsakov, 2011, s. 29) Tabağa konulan et parçalarını misafirlerin yaş özelliklerine ve saygınlığına göre, örneğin en *sakalduu* “sakallı, saygın” erkeğe *cambaş* ya da *uç*, en saygın kadına “*kuyruk* ya da *sübö*” şeklinde belli tertip çerçevesinde ikram etme, sunma” eylemine Kırgızlar çok dikkat ederler. Eğer misafirlerin birisine yanlış *ustukan* verilirse “bana değer vermedi, küçümsedi” şeklinde dargınlıklar ortaya çıkabilir.

Burada etin pişirilmesinden ikram edilmesine kadarki süreçte göze çarpan bazı adetleri şu şekilde sıralayabiliriz:

a) Misafirlerin ya da evde bulunanların sayısına göre hazırlanan et parçalarını soğuk su doldurulmuş kazana koyarken önce *kar cilik* (önkol kemiği)’in konulması gerekir.

b) Sofra ortaya serilmeden önce ve toplandıktan sonra misafirlerin ellerini yıkamalarını sağlamak için *kolgo suu kuyuu* “ele su dökme” âdeti mevcuttur. Bu adeti genellikle ev sahibinin ya da akrabalarının oğlu ya da kızı yerine getirir.

c) Koyunun başı misafire ikram edilirken sol kulağı ev sahibi tarafından kesilip alınır.

ç) Kendisine koyunun başı ikram edilen misafir onun göz yağını mutlaka başkalarıyla paylaşma âdeti mevcuttur. Göz yağını tek kişi yemez.

d) Kendisine *dalı* “kürek kemiği” ikram edilen misafir kemiği etinden ayırıp iyice temizledikten sonra kemiğin geniş ince tarafından mutlaka bir çentik açar.

e) Ev sahibinin yeni doğmuş çocuğu varsa kesilen koyun ya da keçinin boyun omurgasını pişirip etini iyice temizledikten sonra omurgaları parçalara ayırmadan ortasındaki delikten ip geçirerek evin yüksek bir köşesine ya da çatısına dikey şekilde asma âdeti vardır.

f) Pişirilen et parçalarından boyun omurgasının başlangıcı olan *ooz omurtka* kısmı mutlaka ev sahibi tarafından yenmesi gerekir (Karasart kızı, 2004; Ömüraliyev, 2011).

Yukarıda sıralanan örf ve âdetlerin her birini kısaca şu şekilde değerlendirmek mümkündür:

a) Et parçalarını kazana koyarken önce *kar cilik*’in konulması genellikle bu ilişkin “yiğidin koruyucusu, kutsal, ulu” sayılmasıyla ilişkilendirilir. Kırgızlarda *kar cilik* ile ilgili çeşitli rivayetler, inanış ve uygulamalar vardır. Bu kemiği etinden ayırdıktan sonra (eti

yendikten sonra) da kırmadan ya da köpeğe vermeden yüksek bir yere ya da evin çatısına saklarlar. Eskiden göçebelik hayat şartlarında keçe çadırının *kerege* denilen ahşap duvarına asarak “Bugün sen şu atı bin de sürüyü ve ağılı koru” dedikleri ve uzak yola çıktıklarında da heybelerinde mutlaka bulundurdukları bilinmektedir. Rivayete göre eski zamanlarda bir yaşlı kadın *kar cilik*’leri hep sandığına koymuş ve böylece 41 adet *kar cilik* toplamış. Kocası öldükten sonra bir gün hayvanlarını sürerek yola çıkmış. Yolda gelirken bir yere gecelemişler. Gece yarısı hırsızlar kadının malını çalmaya gelmişler ancak hırsızlar ağıla yaklaşıncaya 41 kişinin ağılı koruduğunu görüp geri dönmüşler. Böylece kadın hayvanlarını gideceği yere sağ salım götürmüştü<sup>4</sup>. *Kar cilik* ile ilgili bu tür inanış ve rivayetler Kazak, Hakas gibi bazı Türk boylarında da mevcuttur. Bu durum *kar cilik*in daha eski dönemlerden itibaren “manevi değer” kazandığının işaretidir.

b) Sofra ortaya serilmeden önce ve toplandıktan sonra misafirlerin ellerini yıkamalarını sağlamak için *kolgo suu kuyuu* “ele su dökme” âdeti ise günümüzde daha çok ele su dökme olan çocuğu için gelen misafirlerin hayır duasını alma, gelen misafir itibar sahibi biriye ona çocuğunu gösterme, tanıştırma amacıyla uygulanır. Çünkü suyu misafirlerin eline genellikle ev sahibinin küçük çocuklarından biri döker. Ancak burada misafirlerin ellerine su dökerken sofraya ortaya serilmeden önce genellikle özel olarak hazırlanmış ılık suyun sol tarafından başlayarak sırayla döküldüğü, yemek yenilip sofraya toplandıktan sonra ise bu sefer sağ tarafından başlayarak sırayla döküldüğü görülür (Karimov, 2011, s. 58). Ayrıca misafirler ellerini yıkamış olan leğendeki atık su da kimsenin ayağı basmayacak bir yere dökülür. Burada dikkatimizi çeken bir diğer husus da ellerine su döken çocuğa söylenen hayır dualardır. Bu dualar genellikle *Suuday suluu bol!* “Su gibi güzel ol!”, *Ömürüñ suuday uzun bolsun!* “Ömrün su gibi uzun olsun!”, *Niyetiñ suuday taza bolsun!* “Niyetin su gibi temiz olsun”, *Suuday tunuk, köldöy tereñ bol!* “Su gibi temiz göl gibi derin ol!” vb. gibi dileklerdir (bk. Akmataliyev ed, 2003, s. 56). Bu âdetin aynı zamanda su kültürüyle ilişkili olduğu düşünülebilir.

c) Kırgızlar koyunun başını ikram etmeden önce, hatta pişirmeden önce alt çene kısmını üst kısımdan ayırırlar ve misafirlere de bu üst kısmını ikram ederler. Bu organın ikramı sırasında sol kulağının ev sahibi tarafından kesilip alınması da Kırgızlarda yaygın görülen âdetlerdendir. Bu âdetin kökeniyle ilgili kesin bir bilgiye ulaşamamıştır. Ancak bu âdet, paylaşma, güven, birbirinin sözüne değer verme, dinleme ve arkadaşlığın işareti olarak yorumlanabilir. Çünkü kendisine koyunun başı ikram edilen misafir de başta bulunan koyunun diğer kulağını keserek kendi tabağına koyar ya da yiyebilir. Burada kendisine koyun ya da keçinin başı ikram edilen kişinin yapması gereken daha başka adetlerin olduğunu da belirtmek gerekir. Örneğin, misafir kendisine ikram edilen başı tabağına koyduktan sonra bıçağıyla kafa derisini alın kısmından tam ikiye ayırır. Ardından da kulağın bulunmadığı taraftaki kısmını bir başka tabak ya da kaseye içine kuşbaşı şeklinde doğrar ve sofradaki diğer misafirlere ikram eder. Bu durum da baş organının değerli olduğunun ve bunun paylaşılması gerektiğinin işaretidir. Daha sonra diğer geri kalan kısmını kendisi istediği şekilde yeme hakkına sahiptir. Kimi itibar sahibi insanlar başın diğer kısmını tekrar ev sahibinin küçük çocuğu varsa ona ikram edebilir. Bu durum ev sahibi tarafından da hoş karşılanır. Çünkü, bu davranış gelen misafirin ev

<sup>4</sup> Canaldinova M. [http://traditionalknowledge.org/?page\\_id=1464](http://traditionalknowledge.org/?page_id=1464)



sahibinin çocuğuna, ailesine değer verdiği, oğlun büyüyünce kendisi gibi itibarlı insan olsun düşüncesiyle kendi *keşik*'ini (rızkını) vermiş olduğu anlamına gelir. (Karasart kızı, 2004; Ömüraliyev, 2011; Nazarov, 1997)

ç) Koyunun başı kendisine ikram edilen misafirin başın göz yağınını mutlaka başkalarıyla paylaşma âdeti arkadaşlığın, yakınlığın işaretidir. Bu uygulamada kendisine koyunun başı ikram edilen kişi başın bir gözünü yağıyla beraber yuvasından çıkarttıktan sonra ikiye bölerek bir parçasını *közdöşüp cürölü* “birbirimize göz-kulak olalım” diye aynı sofradaki yakın insanlarından birine verir, diğerini ise kendisi yer. Göz yağınını bu şekilde paylaşırma âdeti genellikle erkekler arasında yerine getirilmiştir (bk. Moldokulova, 2016, s. 81)

d) Koyunun ya da keçinin kürek kemiğiyle fal bakma geleneği Kırgızlarda eskiden olduğu gibi günümüzde de yaygın görülmektedir. Kendisine *dalı* “kürek kemiği” ikram edilen misafirin kemiği etinden ayırıp iyice temizledikten sonra kemiğin geniş ince tarafından bir çentik açma âdetinin işte bu fal bakma geleneğiyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Kürek kemiğine çentik açma âdeti, Kırgızların yanı sıra Kazak, Nogay, Karaçay-Malkarlar gibi diğer bazı Türk boylarında da görülmektedir. Ancak bu âdetin kökeniyle ilgili bu toplumlar arasında çeşitli görüşler, rivayetler vardır. Örneğin Karaçay-Malkarlar bu âdetin ortaya çıkmasını “peygamberin öğlen vakti namazını kılariken atı ondan uzaklaşır, fakat daha öteye gidmeden dizginleri toprağa gömülmüş ucu çentik kürek kemiğine takılır ve peygamber atını kolayca yakalar” rivayetiyle ilişkilendirmektedirler (Tavkul, 2003, s. 181-190). Kırgızlar ise, kürek kemiğinin ince tarafındaki beyaz lekenin rızkı, zenginlik, bereketliliğin işareti olduğuna ve bu lekenin ne kadar büyük olursa o kadar iyi olacağına inanırlar. Bu nedenle kürek kemiğinin uç tarafından bu lekeye kadar bıçakla yol (çentik) açarlar. Bu yol o bolluğa, Tanrının nimetine ulaşmanın, bazı bölgelerde ise o nimeti diğer insanlarla paylaşmanın işareti olarak görülmektedir.

e) Ev sahibinin yeni doğmuş çocuğu varsa kesilen koyun ya da keçinin boyun omurgasını pişirip etini iyice temizledikten sonra<sup>5</sup> omurgaları parçalara ayırmadan ortasındaki delikten ip geçirerek evin yüksek bir köşesine ya da çatısına dikey şekilde asma âdetinde ise hayvan kültüründe görülen hayvan ile insan arasındaki dinsel ve büyüsel bir ilişkinin olduğu anlaşılmaktadır. Böyle bir inanç günümüzde de bazı halk hekimlerinin tedavi yöntemlerinde rastlanmaktadır. Örneğin, 1998'de Isıkgöl bölgesinin Toñ ilçesi Akölön köyünde oturan Toktobübü adlı bir kadın halk hekiminin hastayı tedavi etmeden önce bir tane koyun ya da horoz gibi hayvanı getirtip bir müddet afsunladığına ve ardından da hayvanı kestirip organlarına bakarak hasta kişinin hastalığının nasıl bir hastalık ve ne durumda olduğunu açıkladığına şahit olmuştum. Hekimin anlattığına göre, hastanın evinde hayvanı kesmeden önce afsunlayınca hastanın vücudundaki tüm hastalık belirtileri hayvana da geçermiş (Toktobübü, 1998).

f) Pişirilen et parçalarından boyun omurgasının başlangıcı olan *ooz omurtka* kısmının mutlaka ev sahibi tarafından yenme âdetini Kırgızlar bu kemiğin rızkı ve nimetin simgesi olmasıyla ilişkilendirirler. *Ooz omurtka* o hayvanı kesen kişi değil başka birileri tarafından yense *ırıska oop ketet* “tüm rızkı ve nimet ona geçer” derler (krş. Moldokulova, 2016, s. 73).

<sup>5</sup> Kırgızlarda boyun omurgaları *ustukan* sayılmaz ve bu nedenle misafirlere ikram edilmez.

Bütün bunların dışında Kırgızlarda misafir ağırlama ve et yenilmesiyle ilgili şunun gibi bazı tabular mevcuttur:

*Aç bolsoñ da aşık etin cebe, tok bolsoñ da tomuk etin ceribe* “Aç isen de aşık kemiğinin etini yemeyin, tok isen de topuk etinden vaz geçmeyin” (İbragimov, 2008, s. 103)

*Askan aştı taştaba* “Pişmiş yemeği bırakmayın” (İbragimov, 2008, s. 103),

*Baştı ayalga mülcütpö* “(Kesilen hayvanın) başını kadına temizletmeyin (yedirmeyin)”,

*Bıçak menen etti sayıp çıkarba* “(Kazandaki) eti bıçakla çıkartmayın”,

*Ciliktin çuçuğun balaga berbe, kayırsız bolup kalar* “Kemiğin iliğini çocuğa vermeyin, hayırsız olur”,

*Dalının söögün tili çıga elek balağa körsötpö* “Kürek kemiğini henüz konuşmaya başlamamış çocuğa göstermeyin”,

*Kızga kızıl öñgöç cedirbe* “Kıza yemek borusunu yedirmeyin”,

*Maldın cañı mülcüngön başın karañgıda ırıtpa* “Hayvanın daha yeni yenmiş (temizlenmiş) baş kemiğini karanlıkta dışarı atmayın”,

*Söök menen sööktü urup çakpa* “Kemikle kemiği kırmayın”,

*Ooz omurtkanı tiş tiygizip mülcübö* “Ağız omurgasının etini dişinle temizlemeyin”,

*Kar cilikti çakpa* “Önkol kemiğini kırmayın” vb. (Karasat kızı, 2004; Ömüraliyev, 2011; Nazarov, 1997; Düyşeyev, 1994; Mambetaliyev, 1997).

Bu tabuların bir kısmının yukarıda belirtilen örf ve adetlerle ilişkili olduğu anlaşılrsa da diğer kimi tabuların kökeni, çıkış nedeni hakkında henüz bir bilgiye ulaşılamamıştır.

#### 4. Sonuç

Kırgızlarda hayvan kesme ve ikram etme geleneği günümüzde de varlığını korumaktadır.

Kırgızlarda yukarıda belirtildiği üzere, hayvan kesme ve ikramı sırasında uygulanan sıkı kuralların dışında bazen bölgeden bölgeye göre de değişen çeşitli örf ve adetler mevcuttur. Bu örf ve adetleri geleneksel Türk inancı çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Yani bunlara Türk halklarının uzun tarihsel süreci içerisinde kanlarına sinmiş, genlerine işlemiş tüm inanç unsurları bünyesinden bakmak gerekir. Bu açıdan baktığımızda Kırgızlarda görülen söz konusu örf ve adetlerin bir kısmının kaynağı ruhçuluk (animizm) inancına dayandığı düşünülüyorsa (örneğin, sözün, duanın canlılığına, gücüne inanma sonucu ortaya çıktığı düşünülen ele su dökme âdeti), bir kısmının kaynağının da hayvanı kesmeden önce orada bulunan herkesin dua ederken kibleye bakmaları âdetinde görüldüğü gibi İslam diniyle ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bunun yanı sıra yukarıda belirtilen örf ve adetlerden bazılarının Şamanlıkla da ilişkili olduğu bilinmektedir. Örneğin, kendisine kürek kemiği ikram edilmiş kişi kemiğin geniş ince kısmından bir çentik açması âdetinde görüldüğü gibi.



Çalışmamızda dikkat çeken bir diğer husus da en çok avcılıkla geçinen toplumlarda görülen hayvan kültü ile ilgili bazı unsurların hayvan kesimi ve ikramı sırasında yapılan adetler içerisinde göze çarpmasıdır. Örneğin, ev sahibinin yeni doğmuş çocuğu varsa kesilen koyun ya da keçinin boyun omurgasını pişirip etini iyice temizledikten sonra omurgaları parçalara ayırmadan ortasındaki delikten ip geçirerek evin yüksek bir köşesine ya da çatısına dikey şekilde asma âdeti gibi. Burada hayvan kültüründe görülen hayvan ile insan arasındaki dinsel ve büyüsel bir ilişkinin olduğu anlaşılmaktadır.

Kırgızlarda özellikle misafire ikram edilen değerli et parçaları içerisinde baş ile ilgili pek çok adet olduğu anlaşılmaktadır. Bunun sebebini, baş kısmında göz, kulak, burun, beyin, diş, dil gibi bütün canlılar için önemli olan organların bulunması ve toplumda bunların her biriyle ilgili çeşitli inanış unsurlarının, ön yargıların yaygın olmasıyla da ilişkilendirmek mümkündür. Örneğin, Kırgızlarda kesilen hayvanın dilini kız çocuklara yedirmezler. Bunu çoğu kişi toplumdaki “dil yiyen kızlar büyüyünce çok konuşkan (geveze) olabilir” düşüncesine dayandırmaktadır.

### KAYNAK KİŞİLER

- Düyşeyev Sultangazi, Taş-Başat köyü, Narın ilçesi, Narın/Kırgızistan Doğum yılı 1933.  
Karasart Kızı Turdubübu, Taş-Başat köyü, Narın ilçesi, Narın/Kırgızistan Doğum yılı 1921.  
Mambetaliev Kaseyin, Kurbu Köyü, Ak-Suu ilçesi, Isık-Göl/ Kırgızistan, Doğum yılı 1938.  
Nazarov Turdubek, Tilekmat Köyü, Ceti-Öğüz ilçesi Isık-Göl/ Kırgızistan, Doğum yılı 1951.  
Ömüraliyev Kaçkınbay, Taş-Başat köyü, Narın ilçesi, Narın/Kırgızistan Doğum yılı 1964.

### KAYNAKÇA

- Abramzon, S. (1990). *Kırgızı i ih Etnogenetiçeskiye i İstoriko-Kulturnıye Svyazi*, Kırgızstan Basımevi, Frunze.
- Akmataliev, A. (1993). *Baba Saltı, Ene Adebı*, Frunze Basımevi, Bişkek.
- Alımbekov, K. (2013). *Kırgız Elinin Uytukuluu Sırları: Nukura Kırgız Daamı*, Bişkek.
- Artun, E. Türklerde İslamiyet Öncesi İnanç Sistemleri – Öğretiler – Dinler, [http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/erman\\_artun\\_inanc\\_sistemleri.pdf](http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/erman_artun_inanc_sistemleri.pdf), Erişim tarihi 15.11.2018
- Canadilova, M. Kar Cilikti İlip Koyso Uuru Kirbeyt”, [http://traditionalknowledge.org/?page\\_id=1464](http://traditionalknowledge.org/?page_id=1464), Erişim tarihi 13.03.2014
- Estebesov, M. A. Koy Soyuunun Uluttuk İkması, <http://bizdin.kg/книга/кой-союунун-улуутук-ыкмасы/>, Erişim tarihi 01.12.2018
- İbragimov, M. (2008). *Kırgız Makal-Lakap, Uçkul Sözdörü*, Bişkek.

- İsakov, B. (Temmuz/2011). Kırgız Konar Göçerlerinde Kasaplık Geleneği: At Kesme Adeti, *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Sayı 2, *Kültürümüzde Kasaplık*, <http://actaturcica.com>, Erişim tarihi 15.03.2014
- Karimov, M. ed. (2011). *Ata-babalar Taberigi: Kırgızdın Adep-Ahlak, Salt-Sanaa, Ürp-Adat, İrim-Cırım cana Cörölgölör Cıynagı*, Bişkek.
- Moldokulova, D. (2016). *Kırgızdardın Saltık Cürüm-Turum Madaniyatı (XIX kılımdın ayagı XX kılımdın başı)*, Bişkek.
- Osmonova, C., Konkobayev K. ve Caparov, Ş. (2001). *Kırgız Tilinin Frazelogyalık Sözdüğü*, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, Bişkek.
- Polat, K. (2005). *Beşikten Mezara Kırgız Türkleri'nde Gelenek ve İnanışlar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Tavkul, U. (2003). “Kıpçak Kökenli Türk Boylarında “Kürek Kemigi” ve “Kumalak Taş” Falı”, *Çağdaş Türklük Araştırmalar Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, A.Ü. DTCF, s.181-190.
- Yudahin, K. (1985). *Kırgızça Orusça Sözdük I-II*, Sovetskaya Ensiklopediya Basımevi, Moskva.